

Sinte Catharina en Sinte Barbara gilde te Haaren:

Toen in 1437 te Eindhoven een feest werd georganiseerd, waaraan blijkbaar een grote optocht was verbonden, "voeren die ghebuer van Haren uut opti reijse tot Eijndhoven met 6 scutten ende met enen waghén"; er waren toen "tot Haren 29 scut behalve den paep" 1). Met deze vermelding is zeker het Sint-J orisgilde bedoeld, dat in 1608 DIE OVDE SCHVTS heet. Haaren had dus al zeer vroeg een schuttersgilde en weinig gilden in Noord-Brabant kunnen met documenten deze eer voor zich opeisen. De twee andere Haarense gilden dateren eerst uit het begin van de zeventiende eeuw en zijn waarschijnlijk voortgekomen uit oudere broederschappen. Als in de eerste helft van de 16e eeuw de Contra-Reformatie het katholiek godsdienstig leven nieuwe prikkels geeft, bloeien ook de kerkelijke broederschappen op. De tachtigjarige oorlog (1568-1648) bracht echter zoveel nood en vernieling, dat een verdere uitbloei achterwege moest blijven. Een tijdelijke periode van rust heerste er tijdens het twaalfjarig bestand, dat in 1609 werd gesloten en juist rond die jaren ontstaan de twee andere Haarense schuttersgilden, de "Broederscap S. Antonis ende S. Sebastiaen" in 1616 en de "Gvldebroers en S.Catharina en Barbara" in 1628. Hoe de ontwikkeling van broederschap naar schuttersgilde juist is verlopen, ontgaat ons voorlopig nog bij gebrek aan concrete bronnen. Wel is zeker, dat b.v. te Moergestel, de moederkerk van Haaren, reeds in 1471 een altaar stond van de H.Catharina, dat in 1520 tevens was toegewijd aan de H.Barbara en de H.Agatha. We mogen aannemen dat volgens gangbaar gebruik aan dit altaar broederschappen waren verbonden. Het oudste koningsschild van het Sint-Catharinagilde te Moergestel dateert echter eerst van 1613. In het aan Haaren naburige Helvoirt bestond in 1474 een altaar van de HH.Catharina en Barbara; het schuttersgilde van dezelfde patroonheiligen aldaar is bekend uit 1561, al zijn de patroonsplaat en de vogel zeker ouder (DKM 1976, 78-85). Wie van de twee, Moergestel of Helvoirt, als model heeft gediend voor Haaren, is niet bekend; blijkbaar heeft, zoals boven reeds vermeld, de rustige tijd van het twaalfjarig bestand de ontwikkeling tot schuttersgilde bevorderd. Hertog Jan II van Brabant had in 1309 de gemene gronden, gelegen tussen Helvoirt (van het kerkhof tot de Sint-Nicolaasstok), Esch (Vughtervoort), de Essche Stroom (de Aa), Enschoot (de windmolen) en Udenhout, tegen een jaarlijkse erfcijs geschonken aan "onze lieden van onze villa van Haren" 2). In dezelfde eeuw stond er in Haaren een parochiekerk. Een bevestiging, dat de tienden van Haaren en Belveren toekwamen aan de abdij van Tongerlo, is uit 1434 bekend: tot 1822 hebben de abdijheren van Tongerlo de parochie verzorgd. In de jaren 1619-1639 was dat pastoor Antonius Cuypers, die bij de kerkvisitatie van 1623 om zijn ijver werd geprezen: alle inwoners waren katholiek gebleven en voldeden aan hun godsdienstige verplichtingen. Tijdens dat pastoraat valt ook de oprichting van het schuttersgilde van St. Catharina en St. Barbara. Dat deze twee heiligen toen zeer populaire noodheiligen waren, hebben we reeds eerder beschreven (DKM 1976, 78-79); zij komen vaak samen voor, Catharina als model voor het beschouwende leven, Barbara voor het werkzame leven. De oudste stukken van het gildezilver worden gevormd door de patroonsplaat en de vogel. Het prachtige ronde medaillon behoort, wat de vorm betreft, tot het schoteltype, dat in het begin van de 17de eeuw nogal opgang maakte; de meeste van deze schoteltype hebben een gegraveerde voorstelling, zoals o.a. de patroonsplaat van het Sint-Catharinagilde te Moergestel. Op de Haarense patroonsplaat staan de beide patronessen gegraveerd: St. Catharina met gebroken rad, zwaard en palmtak en aan haar voet keizer Maxentius; St. Barbara met boek, toren met drie vensters, en palmtak. Beide heiligen dragen een kroon en daarboven een aureool. Het randschrift, dat volgens oud gebruik begint met een kruisje, luidt: "+ DESEN VOGEL HORT TOE.D.GVLDEBROE(r)S. VAN. S.CATHARINA. EN(de). BARBARA. TOT. HAREN. EN(de). BELVERE(n)"; daaronder staat het jaartal "1628". In de platte gladde schotelrand (middellijn 114 mm) staan de volgende merken: het gekroonde boompje ('s-Hertogenbosch XVII b), de jaarletter T (= 1628) en het meesterteken, drie lelies op een hartvormig schild (= Aert van Muers, die in 1607 werd opgenomen in het edelsmedenambacht van 's-Hertogenbosch; Crooy nr.44); de trembleersteek is een controleteken van rond 1800. Dezelfde merken komen voor op het patroonsteken van het Sint-Jorisgilde van Moergestel uit 1628 (DKM 1976, 51); in het verwante randschrift van Moergestel staat volledig GVLDEBROERS, terwijl de meester op de plaat van Haaren de r per ongeluk heeft vergeten. De halfplatte vogel met vergulde poten, halsband, bek en kroon (170 mm breed, l 13 mm hoog) is eveneens gemerkt. De merken zijn: boompje (VHertogenbosch XVII b), de jaarletter V (= 1629) en het meesterteken een klimmende leeuw naar links (heraldisch rechts) (= Ingelbert Maertens Huughelinck: in 1628 opgenomen in het ambacht van de edelsmeden; Crooy nr 56). De vogel heeft een dikke papegaaisnavel en een kroon van

gevlochten ranken; hij rust op een getorst stokje. Aan de uiteinden van dit stokje zitten twee ogen; hieraan hingen in de tijd van Jolles de twee fraaie schilden van de beide patronessen. Ook deze zijn bewaard gebleven, al hebben zij nu een andere plaats gekregen. Op het ene schild staat S.CATHARINA, de gekroonde heilige met gebroken rad, zwaard, palmtak en aan haar voeten keizer Maxentius, op het andere S.BARBARA, gekroond, met boek, toren met drie ramen, en palmtak. Deze twee schilden zijn niet gemerkt of gedateerd, maar de grote stijlovereenkomst van de schilden met het medaillon, o.a. de aanduiding bij St. Catharina van haar rok van duur brokaat, wijzen op dezelfde meester-graveur, Aert van Muers; we dateren ze daarom ook op 1628. Misschien hebben de twee broederschappen, toen zij zich in 1628 tot één schuttersgilde verenigden, ieder een eigen schild van hun beschermheilige aan het nieuwe schuttersgilde aangeboden. Deze vier stukken, het medaillon, de vogel en de twee schilden, alles hangend aan een oude keten, waarvan de schakels voor de helft uit gedraaide kabelrandjes bestaan, vormen het kostbaarste bezit van het gilde van St. Catharina en St. Barbara; dit echte juweel wordt dan ook met veel zorg door het gilde in een volmaakte staat onderhouden. Het begin was groots, maar daarna valt er ineens een groot hiaat tot 1771, het eerste koningsschild van dit gilde. Het was een onrustige tijd. In 1629 werd 's-Hertogenbosch door Frederik Hendrik ingenomen en in 1648 werd de tachtigjarige oorlog afgesloten met de Vrede van Munster, waardoor het grootste deel van Noord-Brabant tot generaliteitsland werd vernederd. Broeder Adelbertus heeft in dit tijdschrift deze periode, van 1648 tot aan de Franse Revolutie, voor Haaren uitvoerig beschreven (DKM 1976, 70-72,102-107). Eerst in 1771 kwam er enige verlichting: de Staten stonden in dat jaar toe, dat eindelijk de katholieke kerkschuur mocht worden hersteld en vergroot. Juist in dat jaar is blijkbaar ook het gilde van St. Catharina en St. Barbara weer opgeleefd. Waarom de twee andere Haarense gilden wel koningsschilden bezitten van voor 1771, is niet duidelijk. Misschien zijn er, samen met het oude archief, ook schilden verdwenen; in de tijd van Jolles waren ze reeds niet meer aanwezig. Het is ook mogelijk, dat het gilde van St. Catharina en Barbara minder kansen had om het gildeleven voort te zetten, omdat het een gewerengilde was. In ieder geval behoren de twee volgende koningsschilden, die thans door dit gilde worden gedragen, niet tot het eigen gilde, maar zijn zij op een of andere wijze afkomstig van het Sint-Jorisgilde, dat "de oude schuts" van Haaren was, en met de kruisboog schoot.

1642

THOMAS ROEFFEN CONINCK VAN OUDE SCHVT

1700

PETER IANSE VAN DE VEN KONINCK INT IAER 1700 Afb. kruisboog - Schild met twaalf noppen

Intussen was kort na 1648 de onteigende Sint-Martinuskapel in de wijk Belveren gesloopt. Men moest zich behelpen met schuurkerken. Toen kort na 1855 de thans weer verdwenen waterstaatskerk was gebouwd, werd de laatste schuurkerk verkocht aan de koning-keizer Antoni Le Duc; in 1857 is ook deze schuurkerk gesloopt (DKM 1976, l.c.) De huidige parochiekerk bezit weinig voorwerpen, die herinneren aan het verleden. Het gilde van St. Catharina en St. Barbara heeft naast het kostbare juweel een reeks goed onderhouden koningsschilden weten te bewaren, die op het zwartfluwelen vest vakkundig gemonteerd hangen.

Koningsschilden:

1771

LAMBERTUS MOONEN KONING VAN ST. CA TRINA EN ST. BARBARA GILD TOT HAREN Afb. St. Catharina met lelietak tussen twee raderen

1790

Jan Van Helvoort Koning van St. Catharina en St. Barbara Gilt tot Haren Afb. St. Catharina met lelietak tussen twee raderen; landbouwer met ploeg en paard

1801

IOHANNES ANDRIES VUGTS KONING VAN ST. CA THARINA EN ST. BARBARA GILDE TOT HAAREN ANNO 1801 Afb. St. Catharina met palmtak en rad; landbouwer met ploeg en twee paarden. Fraai groot schild met genopte rand.

1807

TOMAS CORNELIS SWER TS BOUMAN KONING VAN ST. CA THARINA EN ST'BARBARA Gilde TOT HAAREN Afb. St. Catharina met lapmtak en rad; landbouwer ("bouman") met ploeg en twee paarden; daarboven een geweer. - Groot schild met genopte rand, waarschijnlijk van dezelfde edelsmid als dat van 1801; helaas is het merk onleesbaar.

1819

PETER ANDRIES VAN DER GOUW KONING VAN ST. CA THARINA EN ST. BARBARA Gilde TE HARE (sicj 18 27/9 19) Afb. schutsboom; rokende landbouwer spittend in de grond bij een boom. Schild met genopte rand. Merken: leeuwtje + 2, kopje +K, jaarletter L (=1820) en meesterteken CVG in staande ruit (= C. van Gemert, 's-Hertogenbosch 1791-1822).

1828

ANTONILE DUC KONING VAN ST. CA THARIEN EN ST. BARBARA Gilde TE HAREN Afb. schutsboom met geweer; smid bij oven en aambeeld. - Schild met genopte rand. Merken: leeuwtje +2, kopje +K, jrl D (= 1838) en IVG (= J. van Gemert, 's-Hertogenbosch 1833-1847). De opstand in België tegen het Hollands bewind (1830) en de daarop volgende afscheiding van België onder een eigen koning veroorzaakten ook in Noord-Brabant nogal wat onrust; waarschijnlijk is om deze reden dit koningsschild zo laat, in 1838, aangeboden. De definitieve regeling voor België en Luxemburg kwam eerst in 1839 tot stand.

1839

ANTONILEDÜCKONING VANST. CATHARIENENST. BARBARA Gilde TE HAREN (voor de tweede maal) Afb. schutsboom met geweer: twee smeden bij oven en aambeeld. - Schild met genopte rand. Merken: leeuwtje +2 en IVG (zie 1828) 1854 (Antoni Le Duc keizer)

1858

W. G. Van Der Mee, Koning van St. Catharina en St. Barbara Gilde tot Haaren anno 1858 Afb. wagenmaker in zijn werkplaats. - Schild met genopte rand. Merken: verminkt en onduidelijk.

1862

Johannus van Uburg KONING van de Gilde St. Catharina en St. Barbara te Haaren Afb. schutsboom met geweer; de koning wordt vanuit een huis door de herbergier met twee borrelglaasjes op een dienblad verwelkomd; aan het huis, de gildeherberg (?), hangt de vlag uit met het rad van St. Catharina en de wimpel. - Schild met genopte rand. Merken: leeuwtje +2, kopje +K, jrl k (=1869) en H H 82 (=H. Hemelbach, Oisterwijk/ 's-Hertogenbosch).

1873

Adriaan van Uburg KONING van de Gilde St. Catharina en St. Barbara te Haaren Afb. schutsboom, geweer en afgeschoten vogel; metselaar met troffel voor muren, waarboven wimpel en vlag met het rad van St. Catharina. Merken: geen

1886

Wilhelmus van der Loo Koning van de Gilde St. Catharina en Barbara Haaren Afb. twee hangende gekruiste geweren; schoenmaker bij zijn werkbank -Schild met genopte rand. Merken: zwaardje en H H 82 (zie 1862)

1895

Jan Spoomakers KONING van de Gilde St. Catharina en St. Barbara te Haaren Afb. schutsboom, twee geweren tegen een tafel onder twee bomen en de afgeschoten vogel; smid met aambeeld, oven en werkplaats, waar de vlag met het rad van St. Catharina uithangt. - Schild met genopte rand. Merken: geen

1904

J. SPOORMAKERS KONING VAN ST. CA TRIEN EN BARBARA Gilde TE HAAREN (voor de tweede maal) Afb. twee gekruiste geweren en schietschijf. Merken: zwaardje en JP 4 (= J.Pennings, 's-Hertogenbosch).

1919

JOHANNES BROK KONING VAN ST. CA THARINA EN ST. BARBARA Gilde TOT HAAREN ANNO 1919 Afb. St. Catharina met palmtak en rad; landbouwer met ploeg en twee paarden. - Schild met genopte rand; afbeelding en lettertype zijn dezelfde als op het schild van 1801. Merken: geen

1925

Nicolaas van Haaren KONING van de Gilde St. Catharina en St. Barbara te Haaren Afb. bakker bij zijn oven. Merken: geen

1932

A'. V. HAAREN KONING ST. CATHERINA EN ST. BARBARA HAAREN (voor de tweede maal) Afb. geen. Merken: geen.

1937

H. VANDELOO KONING Gilde ST. CATHARINA EN ST. BARBARA HAAREN 17 MAART Afb. Kasteel Nemerlaer, schutsboom, waarop de vogel, en twee schutters met geweren. Merken: leeuw +2, kopje +K, jrl P (=1950) en J 4 P (=J. Pennings, 's-Hertogenbosch 1937-1957).

1946

H. v.d. Loo, KuNING DER Gilde ST. BARBARA - CA TRIEN HAAREN 19 juni (voor de tweede maal) Afb, schutsboom, waarop de vogel, tussen links een schutter met geweer en rechts een kapel. Merken: leeuw +2, kopje +K, jrl N (=1948) en J 4 P (zie 1937).

1950-1959

C.J. SMOLDERS KONING VAN ST. CATRIEN EN BARBARA Gilde HAAREN Afb. twee gekruiste geweren en schietschijf. Merken: zwaardje en JB 4 (= J. van den Biggelaar, Tilburg 1958-..) 1959 M. V. HAAREN KONING ST. CATHARINA EN ST. BARBARA Gilde HAAREN JUNI Afb. geen Merken: leeuw +11, kopje +K, jrl c(=1962) en HT 4 (=H. Teulings, 's-Hertogenbosch).

1962

P. V.D. BR UGGEN KONING Gilde ST. CA THARINA EN BARBARA HAAREN Afb. geen Merken: leeuw +11, kopje +K, jrl d(=1963) en HT 4 (zie 1959).

1968

P. V.D. BRUGGEN KONING ST. CATHARINE EN ST. BARBARA HAAREN (voor de tweede maal) Afb. geen Merken: leeuw +11, kopje +K, jrl k (=1970) en BT 3 (= B. van Tiggelen, Schoonhoven).

1977

Koning J.M. Mulders, Gilde St. Catharina - Barbara Haaren Afb. DAF-truck met bulldozer. - Schild met genopte rand. Merken: leeuw +11, kopje +K, jrl q (=1976) en J2A (= Jac Andriessen, Helmond).

Het gilde heeft twee keizers gehad, Antoni Le Duc en H. v. d. Loo. Over het gildeleven zelf zijn bij Jolles meer details te vinden.

Literatuur:

J. A. Jolles, De Schuttersgilden en Schutterijen van Noord Brabant, 's-Hertogenbosch 1933 - 1934 (Herdruk Arnhem 1974).

G.C. A. Juten, Consilium de Beke, Bergen op Zoom z.j. (Overdruk uit Taxandria jrg. 27-30.

G. Bannenbergh, A. Frenken, H. Hens. De oude dekenaten Cuijk, Woensel en Hilvarenbeek, in de 15de- en 16de-eeuwse registers van het aartsdiakenaat Kempenland. Nijmegen I (1968), II (1970).

L.H.C. Schutjes, Geschiedenis van het bisdom 's-Hertogenbosch, d. IV, St. Michiels-Gestel 1873.

Vijfhonderd jaar Noordbrabantse Schuttersgilden, Kataloog tentoonstelling Eindhoven dec. 1977 -jan. 1978.

- 1) J.M. Oomen, Een Gildefeest in Eindhoven anno 1437 ? , De Gildetrom 18 (1971), 34.-
W.H.Th.
Knippenberg, Gildefeest of ommegang te Eindhoven anno 1437, De Gildetrom 25 (1978), 70-
72.
- 2) D.Th. Enklaar, Gemeene gronden in Noord-Brabant in de Middeleeuwen, Utrecht 1941,
105-107.

* Met dank aan H. van Boxtel te Haaren voor het beschikbaar stellen van de foto van de
waardevolle
kern van hun gildezilver (red.)

(bron: De Kleine Meijerij 1978 jaargang 29 blz. 100)